

aetatis nostrae omnium facile princeps liberalium artium ac disciplinarum, collegia vobis domi instituit. Doctores in omni litterarum genere praestantes undique conquiri fecit civitatemque vestram rebus magnifice B 59 adornavit. Pacem, quae studiorum mater est atque alumna peperit, 5 aluit et in hodiernum usque diem conservavit. Cui profecto, si grati esse voletis, ob immortalia sua in vos beneficia, non modo fortunas vestras, verum etiam vitam ipsam debere non negabitis. Quamobrem, adolescentes optimi ac studiosissimi, ut orationi nostrae modum statuamus munusque, quod vobis polliciti sumus, absolvamus, vehementer 10 vos etiam atque etiam et hortor et rogo, ut haec studia, quae et cognitu satis facilia et imprimis utilissima ac praeclarissima sunt, tot simul commoditatibus oblatis animi ac spei pleni alacres suscipiatis eisque dies ac noctes incumbatis, neve committatis, ut cum omnia vobis abunde adsint, vosmet vobis per inertiam atque incuriam defecisse 15 videamini.

Theodori Graeci Thessalonicensis

B 60

De Rectoratu**Eucharistica Oratio.**

Cum mecum ipse cogitarem, illustris princeps et amplissima uni- 1. 20 versitas ceterique viri clarissimi, quid apud vos dicere debeam huius gratia honoris, quo me hodierno die humanissime affecistis, venit mihi in mentem Themistocles ille Atheniensis, qui, cum apud Persas esset, nondum lingua illorum satis eruditus, rogatus ut persice oraret, recusans ignoscere inquit. Oratio namque persimilis est variae cuidam ac pulcher- 25 rimae vesti, quae si tota dilatetur, ornatissima esse videtur, si constringatur, pulchritudo eius patere non potest. Etenim recte ille ac pulchre id oratione asseruisse videtur. Nam ipsae orationis inventae sententiae quaevis aptae gravesque sint, tamen, nisi plene pronuntientur electisque vocabulis et congruis constructionibus non sine venustate 30 ac lepore quodam explicitur, iejunam quandam, angustam penitusque B 60^v deformem orationem contexunt. Quamobrem etsi eiusmodi dictum Themistoclem magis deceat ut hominem paterna eloquentia praestantissimum, tamen eo magis mea id interesse arbitror, quod ego verba apud vos faciam, homines multo eloquentiores illis, qui Themistoclem 35 audire desiderabant. Ego magnitudinem et elegantiam dicendi nec mea paterna lingua polliceri audeo. Non enim valeo tantum. Ob aetatem tamen satis iam longam assiduosque labores me quoque nonnihil

27 videtur] B corr. ex asseruit.

Graecorum litteris posse aliqui fortasse putabunt, modo benignius de me velint iudicare. In hac autem vestrae linguae oratione, in qua nos plane hospites sumus, fieri non potest, quin longe duriores ac inopes omnino esse videamur. Quapropter me plurimum dubitasse fateor, an quicquam latine dicere debeam, praesertim apud vos, ad quos 5 omnia copiose exquisiteque referri oportet.

- 2.** Sed cum res ipsa me tacere non sinat, quinimmo ad dicendum hortetur impellatque vehementer, dabitis veniam, eloquentissimi viri,
B 61 si ego in hoc alieno genere dicendi versari videar. Atque illud certo putetis me non aliqua ostentatione inani, sed temporis necessitate 10 latinam orationem habere voluisse. Enimvero quid turpius fieri possit quam gratias silentio praeterire, quas quispiam agere debeat honore affectus, si modo aliquo pacto verba facere queat. Non enim qui eloquenter dixerit, is gratus officiosusque habetur, sed qui vere ac sincere animi gratitudinem modo, quo tandem possit, expresserit, is recte 15 officio suo functus esse videtur.
- 3.** Vobis igitur, amplissima universitas, gratias acturus, ut possum, ego surrexeram, ne quis aut ingratitudinem aut insensationi cuidam taciturnitatem meam attribuat. Quorum alterum a meis moribus alienum omnino est. Alterum non adeo hebeti ac obtuso ingenio sum, 20 ut mihi iure imputetur. Cum enim in aliis permultis rebus intellexisse, tum in hac designatione rectoratus mei novi optime prudentiam huma-
B 61^v nitatemque vestram tantam esse, ut non iniuria praedicari ipsam ubique summa cum laude debeat. Etenim cum summae prudentiae sit illa facere, quibus non solum una domus, sed certo tota civitas felix 25 beataque efficeretur, vos ea plane, quae ad eiusmodi felicitatem spectare potissimum constat, diligentissime facitis, et numquam id summum bonum desit.
- 4.** Pro viribus operam datis. Honorem enim, quo tamquam alimento quodam omnes artes augeri videmus, quo omnes homines ad studia 30 liberalia virtutesque omnes citari solent, honorem, inquam, tantae utilitatis causam vos liberalissime permultis conceditis, ut qui labore satis profecerint, praemium per pulchrum hoc habeant vigiliarum suarum, qui nondum satis, partim eius gravitate honoris ad maiora hortentur, partim eiusdem oblectamine quodam modo sustentati labores perferant 35 patienter. Quamobrem, quemadmodum qui semen terrae iniecerit, is plantae exortae causa non iniuria dicitur fuisse, ita vos tam privatae
B 62 quam publicae utilitatis auctores iure optimo appellari debetis. Vos enim honore virtutes artesque... Artes et virtutes, tum singulas domos, tum civitates omnes felicissimas reddunt. O praeclaram utili- 40 tatem prudentiae ac operae vestrae, o miram et rationem, qua res, quia utiles exercentur, servare, quae negligentia quadam amissae sint, facile recuperare potestis! Homines, qui viribus corporis plurimum

valent, saepenumero facto impetu temerario non solum rebus non profuerunt, verum etiam maiorem in modum obfuerunt. Vos ad ea, quae prudentissime agitis, semper tutissime omnibus rebus perutiles adestis. Item quam insolentes contumeliosique divites sint, ceteros omnes contemnentes non magis altis aedificiis vesteque sumptuosa patriam ornant, quam ipsam sua contumelia turpiter inquinant ac funditus evertunt. Vos summa cum prudentia honorem pluribus praestantes honestissime que singulos pertractantes ornamentum utilitatemque rebus patriae tantam adiungitis, ut nihil ad eam magnitudinem accedere possit.

- 10 Haec cum ita esse consensu omnium, qui recte sentiunt, confirmantur, haud illa humanitas abest, quam prudentia semper comitari solet. Id enim ego nullo pacto praetermittere possum, qui me humanitate potissimum vestra tam honoris consecutum esse intelligo. Alios enim quosdam saepius honorandos putatis, ne quid iustitiae debitique officii neglexisse videamini. Me vero huic magistratui praefecistis, ut sane humanitatem quandam incredibilem hominibus omnibus explicitis certosque hortemini, ut non semper curiosius res singulas exquirant atque, ut ita dixerim, acerbius iudicent, sed potius facilitate morum et aequitate quadam crebro utantur, malintque prudentes humani quam severi insulsi videri, sed ut qui <nob>ilitate morum . . . perioris melior <ev>adere possit, . . . ob aliquam dif<fi>cultatem eiusdem . . . ipso bono pri<ve>tur. Fit enim, <ut> ego, qui minus rem tantam merear, omne studium magis magisque adhibere velim, quo me dignior efficiar, non aliter atque illi, qui ficte laudati magis quam aperte reprehensi virtutem saepius complectuntur. Nam nisi quis ab omni honestate penitus abhorreat, et laus relata et magistratus concessus eum adhortari melioremque reddere potest. Ita nec humanitas vestra sine summa prudentia est, neque prudentia sine humanitate summa, sed altera semper alteram comitatur aut sicut soror sororem aut sicut filia matrem.
- 30 Quas ob res ego, amplissima universitas, non aliquo iure meo, sed vestra summa humanitate rectoratum vestri ordinis me fateor adeptum. B 63 Quippe vos, quae contentiosius alii quaererent, ea humanissime missa facientes me tam magno, tamque optabili magistratui praefecistis, me munere adeo claro ornastis, ut nulli mei labores, nulla mea pericula mereri potuissent. O incredibilem humanitatem, o morum admirandam facilitatem! Quis vos vehementer non laudet? Quis vestras virtutes ubique gentium praedicandas non putet? Nonnulli adeo contentioso, invido perversoque animo sunt, ut si forte is, qui ad magistratum gerendum

8 ornamentum] ornamentibus (?) Gercke | 9 Adnotatio hic in margine facta incipiens: Quapropter divitiis ac corporis . . . ligando codice deleta est. | 17 exquirant] ex gratia Gercke. | 20—22 nobilitate . . . qui minus] in margine partim deletum ut supra. | 38 magistratum] B magistrandum

eligendus proponitur, Graecus sit, de graeca et natione contenterent, quasi Graeci barbari quidam essent et a genere Latinorum alieni, non maiores, praeceptores fautoresque totius italicae nationis. Vos recte Romanos, maiores vestros, homines humanissimos, e vestigio sequentes graecos homines vobis coniunctissimos esse religionis, morum, artium 5 omniumque rerum similitudine putatis. Cumque nihil de natione altercetis, tum res alias permultas gratissimas eis conceditis, ut partim iusti, partim benigni iure vocitari possitis, utque ad humanitatem B 63^v clarissimi principis nostri huius Divi Leonelli tamquam ad ideam quam- tam et exemplum eximium benignitatis agere videamini. 10

7. Hic enim ita humane omnes homines Graecos diligit atque honorat, ita benigne res singulas eis largitur, ut facile alter Titus Flaminius nostra aetate erga Graecos esse videretur. Nec mihi contradicturum aliquem arbitror, si hunc non minus φιλέλληνα appellandum dixerim quam Flaminium illum. Paritas enim humanitatis liberalitatisque in 15 graecam nationem facit, ut cognomen quoque par iure optimo sortiatur. Quamobrem quo magis laudandum humanissimum hunc principem fateri omnes debemus, sed ob eam humanitatem et beneficentiam, qua homines Graecos sibi maiorem in modum coniunxerat, eo magis laudem nostram video augendam. Fit enim, ut exempli magnitudinem, 20 quod vobis proposueritis, ingenua ipsa imitatio mensuram laudis ma- iorem consequi debeat.

8. Accedit ad haec, amplissima universitas, mutua benvolentia, quam vos erga me habere multis in rebus iam pridem explicastis. Quo quidem animo ita vos ad me eligendum creandumque rectorem promptos fuisse 25 B 64 intelligo, ut quantum meae vires ante rem ipsam superentur, nullo pacto animadvertere volueritis, remque intolerabilem quaeri existima- veritis, nisi me hominem, quem plurimum dilexistis, primae dignitatis vestri ordinis praefectum videritis. Quantum, qui diligunt, concedere debeant, facile cogitastis. Quam pauca merear ego, nullo pacto animad- 30 vertendum putastis. Omnia vincit amor. Apicem meritorum nostrorum iam mihi imposuistis, ut nihil desit ad summi amoris indicium.

9. Quae cum ita sint, ego, ut debeo, rem totam prudentiae, humani- tati, benvolentiae vestrae attribuo, vobisque gratias ago non solum meum, sed etiam hominum omnium meorum animum explicans. Nam 35 si quis amor fratrum, amicorum, familiarium erga me sit, si quam benvolentiam propriam in me habeant, si quid caritatis natio Graecorum mihi impertiatur, hos omnes ore meo gratias vobis agere velim putetis. Id enim, quod mihi concessistis, si concessum illi omnino existimabunt, conabunturque omnes mecum gratos sese debitores vobis exhibere, quoad 40 maxime possint. Reliquum est, amplissima universitas, ut rei suscep- tae fautorem invocem, Deum immortalem. Quam quidem invocatio-

nem communem vobiscum habeam, vos hortor et rogo: Tu igitur, pater omnipotens, qui nos omnes et creasti et ad hunc usque diem clementissime conservasti, qui solus causa potissima es omnium rerum bonarum, **B 64^v** effice, ut status huius praeclarae universitatis incolumis amplissimusque 5 semper conservetur, et nos, qui ad hunc gerendum accessimus, commode ac honorifice gubernare possimus. Dux.

Theodori Graeci Thessalonicensis

B 68

In Deponendo Insigne Rectoratus

Oratio.

10 **Hodiernus dies**, amplissima universitas, vosque ceteri viri clarissimi, **1.** finem magistratui meo imponit, principium exhibet alteri honoris, rectorem postulat novum. Quamobrem insigne, quo me ornandum summa cum humanitate putastis, egregia universitas, hoc ego depositurus accessi, cessurusque ei, quem ad eundem magistratum gerendum elegistis. **15** Idque non animo quodam iniquo ac tristi facio. Sed, ut libenter magistratum accepi, ita libenti animo dimitto. Tunc enim consensus vester in me eligendum creandumque rectorem me vehementer delectabat, nunc comprobatio et laus ipsa, quam is consequitur, qui bene magistratum gesserit statutisque vestris paruerit, me non minore laetitia me Dius **20** Fidius afficit.

Puto enim me ita rem susceptam egisse, ut facile apud quemque **2.** iudicem iustum probari possim. Nec me impudentia deterret illorum, **B 68^v** qui se ob iniurias multas punitos esse molestissime ferunt. Testes enim vos omnes habeo rationum mearum. Quantum ego humanitatis ostenderam! Quoties vel humanissimus quispiam perturbaretur, nullus est vestrum, qui ignoret. Sed profecto hominum pessimorum contumelia tanta fuit, ut neque ego ipse tranquillo animo semper esse potuerim. Sed me fateor nonnulla et dixisse et fecisse acerbius, quam morum esset meorum, multo tamen benignius omnia, quam perversitas merebatur eorum, qui me ad illa compulerunt. Quapropter si ego ab aliis iudicari deberem, fortasse timidior essem, ne homines, qui rem ipsam ignorant, calumniis adversariorum credentes sententiam de me iniquius dicant. Cum vero vos futuri iudices sitis, qui meam erga omnes vestri ordinis bonos benvolentiam perspexistis, qui saepius industriam ac **B 69** labores meos pro communi utilitate probavistis, qui pessimos illos, qui impetus in me faciebant, semper odio habuistis libenterque eos ab ordine vestro expelleretis tamquam inimicos communes et perversos maledicos.

omnium, cum, inquam, vos futuri mei syndici sitis, non est, quod dubitare debeam, an iusta ratio dictorum factorumque meorum plus valeat quam hominum malorum calumniae atque iniquae accusationes.

3. Sed iam ad id, quod proposui, veniam. Nescio, amplissima universitas, an quispiam creatus rector magis laetari debeat quam functus 5 bene rectoratus officio arbitratusque in fine temporis parendum esse legibus et universitatis praecepto. Nam etsi honore ceteris anteponi pulchrum esse videatur, tamen iuste agere ac superiori honeste iubenti parere mea sententia longe pulchrius est. Quamobrem ego laeto, B 69^v ut dixi, animo insigne hoc rectoratus coram vobis depono, rectori electo 10 facile cedo, me vobis examinandum iudicandumque exhibeo, quemadmodum leges vestri ordinis iubeant.

B 70

Theodori Gazae**Graeci Thessalonicensis****In Rectorem Novum Oratio.**

1. Etsi res, quam mihi universitas efficiendam imposuit, homine quodam in dicendo copioso egeat, et eo plane, qui omnia exquisite ac ornatissime referret, patres amplissimi, tamen ipsius ordinis auctoritas facit, ut ego, qui in hoc dicendi genere timidior, ut debeo, sum, audacior esse videar. Quamvis enim homines illos, quos vel aliena lingua adeo 20 valuisse accepimus, ut pleraque per eam ambitiosius orare possent, miratus saepius sim, attingere tamen nec minimam partem eorum equidem potui. Quapropter limites proprios servans libentius semper lingua utor paterna et, nisi res aliqua cogat, latinam orationem dimitto. Sed, quemadmodum dixi, universitatis ipsius auctoritas mihi adeo 25 B 70^v persuadet, ut rem, quae meas superat vires, aggredi auderem et, nisi omnia, quae ipsa iusserit, faciam, me magnum quendam errorem committere putarem.

2. Dicam igitur, ut possum, de hoc viro, qui ob singularem virtutem sententia omnium electus rector hodierno die creandus adest. Principium 30 autem orationis inde sumendum videtur, unde hic ortus educatusque est, et ut naturam ipsam sequatur oratio. Quamobrem parentes imprimis laudari debent, qui virtute egregia praediti hunc egregium genuerunt, et ante parentes patria et provincia praedicanda profecto est, quae parentum quoque ipsorum principium quoddam fuisse videtur. 35

Provincia itaque, quam noster hic Michael sortitur, Sicilia est, quae 3. tanto spatio maris ab Italia seiungitur, quanto insula quidem redderetur. Vicina vero ita est Italiae, ut eam nonnulli coniunctam olim fuisse confabularentur. Unde nec rebus privatur, quibus melior pars Italiae 5 abundat, quinimmo omnia copiosius habet, et ipso ambitu maris tutissime munitur. Ita praeterea versus meridiem tendit, ut et situm B 71 commodissimum habeat, sive in Africam sive in Aegyptum sive in Graeciam navigare oporteat, et in aëris maxima temperie ac salubritate maneat. Unde fit, ut et ipsa rerum copiosissima sit, et quae alibi nascun-
10 tur, facile in eam portentur. Poëtae igitur Proserpinam hinc raptam esse cantent atque pratum ostendant, unde Pluto puellam flores colligentem accepit. Nos ob fructuum ubertatem maximam eius loci fabulam istam factam esse arbitrari debemus. His autem rebus congruam habitationem quoque habuerat. Populosa enim haec insula semper fuit et
15 est. Urbes permultae in ea conditae sunt, quarum magnitudo ac pulchritudo hoc etiam tempore servatur. Permulti in ea claruerunt tam artibus liberalibus quam re militari. Invidiosa cuique imperio fuit, atque, ut rex ille Pyrrhus dicebat, Carthagiensium et Romanorum magna palaestra.

20 Huius tam commodae tamque ornatae insulae urbs omnium, quae 4. in ea sunt, maxima Panormum efficitur partim loci opportunitate eximia, partim usu multarum rerum faciliore. Montibus haec civitas non minus munitur quam ceterae muris et fossa. Fluminibus abundat, quibus ceterae carentes tanto minus laudis consequuntur, quanto minus 25 capiunt utilitatis. Quin etiam reliqua, quibus civitatis situs ac loci natura praestare videtur, Panormum aut meliora habet aut certe non deteriora. Iis vero, quae artis ingenui fortunaeque sunt, non solum ceteras omnes Siciliae civitates superat, verum etiam primariis Italiae facile comparatur. Ita aedificiis tam privatis quam publicis structa est 30 magnifice atque ornatae. Artes omnes in ea exercentur. Litterarum studia florent. Singula magistratibus miro ordine gubernantur. Civis summa benivolentia civi coniungitur. Advenae a civibus honorantur atque amantur. Colitur iustitia, colitur pietas vehementer. Populus ille quam-
vis maximus sit, tamen non minus uno consensu principi suo parere B 72 35 videtur quam homo unus, qui moratus optime sit.

Huius praestantissimae urbis familiae antiquae ac nobiles sunt 5. Nuciorum atque Perusiorum, quarum utraque cum semper homines egregios patriae exhibuisset, tum parentes huius viri produxerat in lucem Nicolaum Nucium et Matthaeam Perusiam, qui exempla maiorum 40 suorum egregie imitati clarissimi evasere. Qui non minus virtutis quam nobilitatis ac divitarum paritate matrimonio coniuncti integerrime vixere. Multa praeclera Nicolai Nucii Siculi omnes praedicant, illa vero imprimis, prudentiam summam, amorem erga patriam summum.

Non illum divitias sibi solum possedisse, verum etiam patriae atque amicis libentius illum pro communi utilitate expendere consuevisse, quam alii lucentur. Nec patriam ingratam in eum fuisse aiunt, sed eius meritis ita honorando satisfecisse, ut non magis ea laudari debeat propter primarium civem, quam is propter gratam et beneficam civitatem. 5

6. Sed debuerunt certe, qui virtute ita claruerunt, qui felici con-
B 72^v nubio copulati fuerunt, similem sibi ipsis generare, Platonisque illud pulcherrimum dictum confirmare, quo filios bonos esse asserit, quia ex bonis nati fuere. Neque enim semen perfectum terrae iniectum op- 10 timae plantam vitiosam emittebat, neque boni parentes pravos filios generare possunt. Quamobrem nascitur hic fato felici, educatur honestissime, ut debuit filius fortunatorum parentum, instituitur ac eruditur diligentissime patriae moribus atque disciplina. Mox igitur in prima aetate Michaelis indolem ac professionem naturae admirari 15 debemus. Hic enim prolis optimae fuerat exemplum et naturae, ut ita dixerim, magnificum opus. Parentibus omnibus in rebus parebat. Pudor in eo erat. Maiores natu honorabat. Loquebatur honeste. Imitabatur ingeniose. Litterarum ac fabularum cupidus erat, quibus maxime puer natus ad maiora et philosophiam ipsam explicatur. 20

7. Cum vero esset adolescens, tunc iam expresse ostendit, quod genus vivendi alienum sibi vendicabit, quamve profitebitur scientiam. Quam-
B 73 quam enim vires corporis non ineptas ad arma habebat, tamen rem militarem germanis suis exercendam relinquens ipse sibi studiosam ac omnium optimam vitam instituit. Eiusque vitae ceteris quidem ita 25 studebat, ut mediocriter teneat scilicet, quantum eorum necessarium sit. Dialecticae vero ac philosophiae ita se dedit, ut quemque studiosum facile opera superaret. Quo quidem tempore, quantum ingenium bonum valeat magno studio adiunctum, optime ipse monstravit. Nam in disputationibus et ad inveniendum acutior et ad exprimendum subtilior 30 non solum adolescentibus, verum etiam senioribus multis videbatur. Explevit aetatem adolescentiae flagrans iis pulcherrimis studiis et probitate morum paribus omnibus praestantior. Nulla in hoc contumelia, nulla temeritas fuit. Temperantia et animi ornatu pollebat. Officiis debiti erga deos, parentes, consanguineos probe omnibus fungebatur. Multa 35 habebat senectutis in iuvenili aetate. Quamobrem non solum parentibus carus erat, verum ab omnibus etiam diligebatur.

8. Cum vero post aetatem ac disciplinam iam habitam ad plura maioraque hortari liceret, facit quod plane animi magni et cupidi rerum gravissimarum ac perutilius est. Etenim non patriae ac suorum hominum 40 desiderium, non maris pericula, non terrae labores itinerum, non impensas grandis pecuniae suspicatus et timens destitit, sed putans et corpus et pecunias et reliqua omnia ad animi perfectionem, gloriam

memoriamque perpetuam et habenda et ordinanda esse, navigavit in partes remotas atque se ad Patavium civitatem Venetiae confert, ut et doctrinam maiorem acquirat et, ut inquit Homerus, mores hominum multorum videat et urbes. Vigebant in ea urbe tempore illo liberalium 5 artium studia, et reliquarum rerum conditio ita erat, ut nullo pacto B 74 Michael laborum et impensarum poeniteret. Etenim animi bona, quae nondum habebat, plene acquisivit et, quae plene tenebat, pleniora fecit. Nec sine admiratione ingenii et laude morum in ea manserat urbe.

Cum vero Divus Leonellus, patriae princeps, Italiae decus, hanc 9. 10 urbem studiis liberalibus ampliasset ornassetque, Michael ut ceteri fama huius Ferrarensis studii hortatus ad hanc urbem accessit, ubi iam quinquennium manens aetatis processui virtutis ac doctrinae perfectionem concinnam omnino reddidit. Ut enim numerus annorum, ita virtus in eo aucta est. Nec magis ab aetate quam a virtute vir appellandus 15 videtur. Medicinam scientiarum omnium utilissimam, cuius principia pulchre tenebat, hic plenissime est adeptus sub Johanne Hercule et Oratio Gerundo praceptoribus, qui principes facile medicorum omnium sunt. Quin etiam philosophiam et reliqua hic egregie auxit atque B 74^v corroboravit. Coniunxerat ergo partem utilem nobili ac honestissimae 20 parti, conventumque istum pulcherrimum fecit, ut modo rerum naturam investigando Deo immortali respondeat, quoad intellectus humanus patiatur, modo hominibus sanitatem recuperando salutis ac delectationis summae auctor efficiatur.

Testes iam omnes habeo eorum, quibus Michael in hac urbe et 10. 25 doctissimum virum sese esse ostendit. Omnia, quae vel disputavit vel scripsit, doctorum omnium iudicio probantur, quae vel ipse de rebus suis consultavit vel amicis consuluit, omnia prudentissime acta videntur. Quotiens cum aliquo egerat vel emendo vel aliquid contrahendo, ut saepius homini contingit viventi vitam civilem, nulla in eo 30 fraud, nulla iniuria visa est. Corporis pulchritudo aut aliqua turpis voluptas numquam eum allexerat, ut quicquam minus caste committeret. Forti ac penitus invicto animo est. Laudabilem mediocritatem in dandis pecuniis semper servavit. Modestus et moderatus adeo est, ut neque B 75 facultas pecuniae neque res aliqua eum umquam deduxerit, ut quicquam nimis ac vitiosius faceret. Gravis in dicendo, gravior in agendo est. Festivitate gravitas eius pulchre conditur. Pietate maxima utitur erga deos, comitate erga amicos, humanitate erga omnes.

Quis constantiam huius non vehementer admiretur, qui eosdem 11. optimos mores semper servavit, qui ut singulis in rebus bene incepit, 40 ita perseveravit. Hominum simulata amicitia et pravitas fecit, ut ipse inimicos habeat, quos amicos habuisse videtur. Sed hic profecto pravitati hominum fidem numquam adhibuit nec habuit amicos, qui inimici erant futuri. Quis igitur hunc tantae doctrinae tantaeque virtutis

virum non vehementissime laudet? Quis non iure optimo ad hunc honorandum amandumque hortetur? Evidem hunc non solum inter homines nostrae aetatis egregium esse video, sed etiam Platoni, Soloni, B 75^v Lycurgo compararem ceterisque studiosissimis viris antiquis, qui disciplinarum causa peregre profecti laboraverunt. Nam etsi auctoritas 5 illorum maxima sit, tamen laudem Michaeli nostro debitam exhibendam fateri omnes debemus.

12. Quas ob res nec universitas hunc neglexerat virum, sed maximo honore prosequendum putavit. Cum enim iis diebus comitia essent de eligendo rectore, hunc omnium consensu elegit et designavit hodierno- 10 que die in conspectu omnium laudans creat rectorem, id est ducem ac principem quendam sui ordinis, collegii omniumque doctorum. Quo quidem honore maiorem nullum profecto ipsa praebere potest. Hic enim magistratus et dignitate et utilitate omnium maximus est.

13. Sed iam ad te, vir egregie, rector electe, mea convertetur et per- 15 ficietur oratio. Nostra universitas, quae ob singulares tuas virtutes te semper unice dilexit, capitum hoc ut coronam quandam tuo capiti B 76 manu meo imponit rectoratus insigne, te rectorem, defensorem tutoremque omnium rerum suarum hodie feliciter creat, te hoc praeclaro munere donat ob eas virtutes, quas et mea oratio, ut potuit, expressit 20 et res ipsae multo ante orationem per pulchre ostenderunt. Deus vero, quem omnibus dictis factisque nostris invocare debemus, sit semper fautor tibi.

THEODORI GAZAE
PRAEFATIO IN IOANNEM CHRYSOSTOMUM
AD ALPHONSUM REGEM.

Mit dieser Vorrede überreichte Theodoros Gazes seine Übersetzung der Homilien des Johannes Chrysostomus *De incomprehensibili Dei natura* dem König Alfons von Neapel. Gazes' Übersetzung entsprach dem Zeitgeschmack. Nach Art der Humanisten war sie wortreich und schwungvoll, so daß der neuzeitliche Herausgeber bei Migne urteilen konnte: »*Interpretationum porro Theodori Gazae, utpote παραφραστικῶς adornatam, verbis et aliquando sententiis redundantem, rejecimus.*«¹ Sie findet sich aber in der Chrysostomus-Ausgabe des Fronto Ducaeus.² Die ebenda beigegebene Praefatio besitzt einen Wert für die Geschichte des Humanismus. Nicht nur daß wir über Gazes' Auffassung unterrichtet werden, auch einige Nachrichten über Bessarion sind wichtig. So hören wir hier erstmals von einem mehrmonatigen Aufenthalt des griechischen Kardinals am Hof zu Neapel, wo sich ein reges gelehrtes Leben entfaltet zu haben scheint, in dessen Mittelpunkt der König stand. Weiter berührt Gazes Bessarions Metaphysik-Übersetzung. Schließlich erwähnt er noch seine eigene Bearbeitung eines Werkes militärischen Inhalts, des *Στρατηγικόν*, bekannt unter dem Namen eines Maurikios, der hier Mauritius imperator genannt wird.³

Die Abfassungszeit der Widmung Gazes' ist auf 1455 festzulegen. Denn der erwähnte Aufenthalt Bessarions in Neapel fällt gerade in die Zeit, da Gazes sein Schreiben an König Alfons richtete, wie er bemerkt: (Bessario), quem desiderium tui visendi Neapolim ad te duxit ac mensem iam quartum tenet apud te.⁴ Durch Capranica wissen wir aber, daß Bessarion bald nach der Wahl Kalixts III (8. April 1455) nach Pozzuoli reiste und von da auch an den Hof von Neapel kam.⁵

Die Bedeutung der Praefatio, deren alte Druckausgabe nicht leicht zugänglich ist, rechtfertigt deren erneute Veröffentlichung. Vorlage ist neben der Ausgabe von Ducaeus der Codex graecus der Biblioteca Ambrosiana D 118 inf. fol. 161—163^v (= D).⁶

¹ Migne PG 48, 700.

² Ioannis Chrysostomi Opera Omnia, ed. Fronto Ducaeus. Paris 1609—24, nachgedruckt Francoforti ad Moenum 1698. X 291—350.

³ Vgl. K. Krumbacher, Geschichte der byzantinischen Literatur. 2. Aufl. München 1897, S. 635. 637.

⁴ Vgl. S. 272, 17 f. ⁵ Acta in funere Nicaeni c. 7. Vgl. I 278 f. ⁶ Vgl. S. 151 f.

Ad Alphonsum Regem Praefatio

In Orationes de Incomprehensibili Dei Natura

Divi Ioannis Chrysostomi.

Eundem regem et pontificem olim fuisse accepimus, dñe Alphonse,⁵ rex inclyte, tamquam regis officio is fungi non posset, qui minus iura et rationes rerum sacrarum teneret, quas nosse pontificis certe interest. Romani itaque tui, gens armis praestantior ceteris omnibus, ingenio autem, doctrina et deorum cultu facile cum Graecis etiam conferenda, homines praeditos sacerdotio potius reipublicae praeesse censuere et¹⁰ vehementius de summo pontifice quam de consulatu solebant contendere, quippe qui ita sese dignius rempublicam regere credi posse arbitrarentur, si profiteri cognitionem partis quoque divinae viderentur. Graecis item hominibus haec eadem opinio semper et probata et summo in studio habita est. Unde apud Athenienses inter novos illos et pri-¹⁵ marios magistratus regia dignitate praeditus is enumerabatur, qui dearum Cereris et Proserpinæ mysteriis et Minervae ludis praesset et sacra urbis praecipua faceret, ad quem causa vel impietatis vel sacerdotii vel cuiusvis de religione controversia deferretur, qui iura matrimoniorum discerneret et unus ex principum numero cum sancto Areopagitano senatu de homicidiis iudicaret. Ad haec Iudeorum genti,²⁰ cuius nobilitatem Iosephus cognomine Flavius, insignis auctor, duobus libris, quos contra Appionem grammaticum scripserat, late ac per pulchre aperuit, id fuisse in more certum est, quamdiu reges tales sive divinitus, sive optimo iudicio hominum crearentur, ut reipublicae²⁵ bona et servarentur et augerentur. Aegyptios praeterea, quos bonarum artium et religionis studium singulare nobilitarit, atque etiam Persas,

D 161^v Medos, Indos, gentes nominis magni, suos reges vel ex sacerdotum ordine facere, vel maxime familiaritate sacerdotibus devinctos habere solitos legimus. Ita omnes, quasi duce natura regerentur, regem, quem³⁰ peritum esse rerum humanarum oportere censerent, eundem haud quaquam divinarum esse ignarum patiebantur, et ut gens quaeque magis ad rempublicam probam et laudabilem accederet, ita diligentius id servavit semper et coluit.

Verum hac nostra aetate sic institutum videlicet a primis christianaे religionis temporibus usque habetur, ut non iidem et reges sint et pontifices. Credo ob eam potissimum causam, quoniam agi facilius posse existimabant, si duo quidem, quorum alter rebus humanis, alter divinis 5 praeesset, crearentur. Quamobrem, etsi uterque, tam rex, quam pontifex, sine altero exsequi officii quidem sui ratione auctoritateque posset vices rei tum divinae, tum humanae, tamen digestum in duas personas est. Unde fit, ut rex saepius res sacras sibi vendicare iure suo existimet, et pontifex non alienam adire provinciam arbitretur, si quando rem 10 attinentem ad regem sibi attribuat. Quod ceterorum quoque officiorum collegis usu venire conspicuum est. Cedere tamen et rex pontifici debet, et regi pontifex, et alterum servari ab altero, quantum constitutum delegatumque a maioribus est, oportere existimamus. Quod etsi rex minus divinam rem facit minusque iudex constitutus est rerum sacra- 15 rum, quas ecclesia suo vocabulo spirituales appellat, tamen rationes nosse earum rerum et, quemadmodum agi singula christianaе religionis debeant, minime ignorare pulchrum proculdubio est et maiestati regiae consentaneum.

Quocirca tu ut semper hoc ita esse iudicasti, ita semper dedisti 20 operam, ne quid desit, quo te regem minus perfectum absolutumque D 162 ageres. Atque ita effectum est, ut te ceteris nostrae aetatis regibus elegantiores et plane cum illis, quorum memoriam et laudem servant saecula, comparandum omnes et censemus et praedicemus. Ac nisi mentiri quis velit et verba contra quemnam sentit facere, quod non 25 hominis gravis et veri, sed assentatoris est, te quisque adeo religione et rerum divinarum scientia ceteris principibus antecellere affirmaverit, ut non, cui te comparet, quaerat, sed cuius unius exemplo ceteros omnes ad eam ipsam praeclaram virtutem hortetur et moneat. Quis enim ex tot terrarum orbis principibus te pietate insignior? Quis divini 30 cultus observantior? Quis vel ordinem sacerdotum sibi devinxit familiarius, vel plura suae pietatis reliquit momenta? Quis autem acutius de rebus divinis aut subtilius potest disserere? Ceteri prorsus vel eo tenentur errore, ut putent parum attinere ad principem rerum divinarum cognitionem, vel etiam eam probarent studerentque adipisci. 35 Voluntate quidem proxime accesserunt ad laudem, sed doctrina atque ingenio tanto te existunt inferiores, ut non minus theologiae princeps quam facultatis et copiae rerum civilium iure inter principes habearis et nomineris.

3 agi D regi *Ducaeus* | 4 quidem D quidam *Ducaeus* | 12 alterum *Ducaeus*
alter D | constitutum *Ducaeus* destitutum D | 24 quemnam D quam *Ducaeus* |
27 cuius *Ducaeus* cui D | 29 tot *Ducaeus* hoc D | 30 vel om. *Ducaeus* | 34 etiam
scripsi enim D cum *Ducaeus* | 37 facultatis *Ducaeus* facultates D

Sed cur prae ceteris principibus te consideres, quando ne hominibus quidem privatis, qui in hoc uno studio versantur, amplius quicquam <superesse potest>, quam tibi perceperimus? Quoties Narcissus Verdunensis, et vir et theologus singularis, argumentis, quibus vel respondisses vel obiecisses, recitatis in frequenti omnium doctorum conventu, ratione 5 demonstravit evidentissima ita esse, ut qui tecum ita disputant, non regiae maiestati, sed exquisitae tuae doctrinae viribus cedant et victorem te inviti interdum confiteantur! Quoties eiusdem scientiae professores alii ulti, sed animo invito, ut verbi Homeri utar, expertos in se fuisse fateri, quod modo Narcissum doctorem saepe- 10 numero explicasse retuli, vidimus! Ita fit, ut maiorem in modum tuum admireremur ingenium, quo praeter ceteras virtutes ingenuas, quas tam multos complexus mirifice es, theologiam tam pulchre consequi potuisti, quae res etsi honestissima et gravissima est, tamen ob percipiendi difficultatem vix a paucissimis quaeritur. Ita merito unus tu 15 vehementissime laudaris ab homine probato et laudato Bessarione Pontico, Romanae ecclesiae cardinali, quem desiderium tui visendi Neapolim ad te duxit ac mensem iam quartum tenet apud te summa cum delectatione, laude et admiratione tuarum virtutum et operum. Laudat hic sapiens vir et religionibus venerandus te regem et sapientem 20 et religionis tum cultorem, tum defensorem egregium. Bona animi tui commendat homo, cui certe omnium consensu contigit, ut litterarum graecarum sit facile princeps, latinorum autem tantum teneat, quantum nemo adhuc Graecorum consequi potuit. Effert summis laudibus prudentiam, ingenium, doctrinam, mores, denique prastantiam animi 25 tui. Vir, qui prae sui animi magnitudine admodum paucos solet laudare, te tamen ita is admiratur, exosculatur et complectitur animo, ut vix posset abs te discedere. Ostendit hic porro, quanti tuam doctrinam faceret, cum libros, quos Aristoteles nobilis philosophus de rebus divinis inscriptos Metaphysica edidit, hos diligentissime tibi in latinum con- 30 D 163 vertisset sermonem ac tuo dicasset nomini, ut quos ille Alejandro regi sapienti perquam gratos composuit, iidem ad te interpretati mitterentur regem theologum ac longe rebus divinis edociorem, quam de rege Alejandro coniectari ex iis, quae accepimus, liceat.

Te igitur religionis observantissimum et christianae doctrinae studiosissimum regem, si operibus non modo, quae ad rem attinent militarem, verum etiam quae summa religionis sunt, adire censemus, non inepte id agimus, nec ea offerre videmur, quae minus te delectent et

2—3 privatis...percepimus. sic secundum notam marginalem in D. Item Ducaeus. Quo loco D in textu: privatis, qui in hoc stadio versantur, amplius quemquam superesse, quam tibi preecepimus. | 3 percepimus D² percipimus Ducaeus | 4 et theologus Ducaeus] D om. et | 6 disputant D disputatione Ducaeus | 10 modo D] Ducaeus om.

moveant. Quamobrem post Mauritii illos de re militari libros, quos anno superiori obtuli tibi ut iudici peritissimo eorum, quae imperator ille et gessit et scripsit, has de incomprehensibili Dei natura orationes quinque Ioannis Antiochensis, cognomine Chrysostomi, doctoris ecclesiae singularis, converti et legendas propterea tibi obtuli, ut vel ex hoc mea interpretatione et ingenium et dicendi copiam eius doctoris perciperes et te sacro sermone, ut soles, oblectares. Fuit is certe facundior ceteris christianaे religionis doctoribus et copiosior, et quamquam more ecclesiae vel in gravitate sermonis vel in exquisito atticae linguae usu negligentior aut Gregorio aut Basilio, eiusdem professoribus et praedicatoribus christianaे religionis, tum in exponendis sacris codicibus, tum magna utilitate populi ad dilatandum argumentum, ad amplificandam sententiam, ad exemplorum copiam, ad facilem et omnino accommodatam, tum ad populi aures, tum ad religionis paecepta elocutionem, 15 ad memoriam omnium, quae officium doctoris christiani requirit, hic meo iudicio anteponendus est ceteris, nec esse arbitror quempiam qui, D 163^v si modo, quae is graece disseruit, assequatur, aliter sentiat. Unde hic iure optimo cognomen id Chrysostomi meruit ab oris aureo flumine, quod idem datum est Prusciensi Dioni, sed eo dignius Ioanni nostro, quo 20 longe hic plura et ad hominum vitam moresque utiliora quam Prusciensis ille scripsit, praedicavit et docuit. Constat hunc iisdem claruisse temporibus, quibus Arcadius Theodosii imperatoris gentilis, cuius filius tum armis, tum pietate, ingenio et litterarum bonarum studio sese exhibuit singularem, tantaque apud eum ipsum imperatorem auctoritate et 25 gratia valuisse, ut et suos cives Antiochenses, homines parum quietos et plus sibi libertatis sumentes, quam Romanorum pateretur imperium, ab ira capitali imperatores saepe liberarit universamque ipse unus servaverit civitatem, ne poenas gravissimas lueret, et ecclesiae Constantinopolitanae patriarcha paeefuerit, quae dignitas proxima in sacro 30 ordine a summo pontifice habetur. Vixit tanta probitate morum et sanctimonia illustris, ut nomen sancti acceperit ea vice, qua aut heroa aut certe divum homines superioris religionis nominarent eum, qui virtute quadam excelluisset heroica mirumque in modum generi mortali profuisset. Huius itaque orationes, quas homilias ipse a conversione et sua doctrinae communicatione inscripsit, ut hominis sancti et docti et elegantis et divi Arcadii imperatoris familiaris, leges, cum otiosior fueris. Eris autem eo citius, quo plus apud te religionis caritas, quam civile negotium valet.

D 164

10 negligentior scripsi negligenter D *Ducaeus* | 15 requirit D requirunt *Ducaeus* |
32 divum *Ducaeus* divini D | 36 divi *Ducaeus* cui D